

prof. PhDr. Petr Kaleta, Ph.D.

Katedra společenských a humanitních věd
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Technická univerzita v Liberci
Komenského 314, 460 01 Liberec 1
Česká republika

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Anna Maślanka: *Literatura czeska wydawana w Polsce w latach 1993–2019 w świetle teorii Pierre’a Bourdieu*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Jiříego Trávníčka MA i prof. dr hab. Grzegorza Niecia, Kraków: Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej, 327 ss.

Rozprawa doktorska mgr Anny Maślanki liczy w sumie 327 stron, w tym bibliografię, wykresy, diagramy i fotografie, które są zawarte w samym tekście. Autorka jako główny cel postawiła sobie zbadanie recepcji literatury czeskiej w Polsce w latach 1993–2019. Metodologicznie doktorantka opiera się na teorii francuskiego socjologa Pierre’a Bourdieu, której podstawowe aspekty przedstawia we wstępie. Strukturalnie mgr Maślanka podzieliła rozprawę doktorską na dziewięć głównych rozdziałów.

W rozdziale wstępnym *Literatura czeska wydawana w Polsce w latach 1993–2019* (s. 14–46) doktorantka przedstawia skrupulatną i przekonującą analizę recepcji w Polsce literatury czeskiej od momentu rozpadu Czechosłowacji i powstania Republiki Czeskiej, podkreślając, że stała się ona pewnym fenomenem. W swoim podsumowaniu wspomina o wyraźnej nierównowadze między zainteresowaniem Polaków Czechami, ich literaturą i kulturą a zainteresowaniem Czechów Polakami, polską literaturą i kulturą, wykazując, że po roku 1989 to pierwsze jest zdecydowanie wyższe. Doktorantka słusznie zauważa, że na przenikanie stereotypów o Czechach do polskiego społeczeństwa (Czesi są mieszczanami, słowianofilami, s. 17) miało swój wpływ zachowanie (niektórych) czeskich urzędników w Galicji w XIX wieku. Byli to Czesi, których Polacy najlepiej rozumieli i mieli z nimi codzienne kontakty. Jednak warto też przypomnieć czeski nurt polonofilski z drugiej połowy XIX wieku, na którego czele stali Adolf Černý, założyciel czasopisma *Slovanský přehled*, oraz Edvard Jelínek, który w swoich książkach i artykułach w romantycznym duchu przybliżał Czechom Polaków i polską kulturę, a w polskim środowisku w swoich polskojęzycznych pracach zaznajamiał Polaków z historią i kulturą czeską.

Anna Maślanka opiera się na ważnych pracach i autorytetach polskiej slawistyki, takich jak chociażby Jacek Baluch, który doceniał szczególnie dzieła Hrabala, Kundery, Havla i Patočki (s. 19). Szczególnie trafne wydają się tutaj, przytoczone w pracy, słowa Martyny Lemańczyk, która twierdzi, że „W ostatnich latach sama literatura czeska stała się w Polsce legendą czy mitem” (s. 20). Na pewno duży wpływ na to miała grupa literatów i publicystów, na czele z Mariuszem Szczygłem, która umiejętnie prezentowała wybrane aspekty czeskiej kultury, utrwalając przy okazji niektóre stereotypy o Czechach wśród polskich czytelników. W wykresach na s. 28 i 38 doktorantka na podstawie liczby wydań książek – znanych już polskiemu czytelnikowi oraz nowych tytułów, wskazując najpopularniejszych czeskich autorów w Polsce. Nie dziwi, że wśród nich znajdują się klasycy, tacy jak Hrabal, Kundera czy Hašek, ale również przedstawiciele współczesnej generacji, tacy jak Viewegh, Rudiš czy Topol. Autorka wzbogaciła wywód fotografiami popularnych czeskich autorów.

W drugim rozdziale *Literatura polska w Czechach – porównanie* (47–74) doktorantka analizuje z różnych perspektyw polską literaturę wydawaną w Czechach. Zwraca uwagę, że w analizowanym przez nią okresie czeskie zainteresowanie polską literaturą nie jest tak silne jak polskie zainteresowanie literaturą czeską. Zainteresowanie polską literaturą w Czechach porównuje z tym przed rokiem 1945, kiedy było ono nieporównywalnie wyższe. Z pewnością warto byłoby wspomnieć o zainteresowaniu polską literaturą przed rokiem 1989, moglibyśmy bowiem natrafić na zaskakujące dane. Maślanka w swojej analizie opiera się nie tylko na literaturze fachowej i źródłach internetowych, ale wykorzystowała także wywiady z szesnastoma respondentami związanymi z czeskim środowiskiem kulturalnym i naukowym. Wypowiedzi tych respondentów należy jednak traktować jako subiektywne stwierdzenia, jak np. opinię Macieja Ruczaja z 2021 roku (s. 49), że przekłady polskiej literatury liczbowo zbliżają się do translacji innych literatur obcych: „[...] zdaniem Macieja Ruczaja są one obecnie zbliżone do liczby przekładów z hiszpańskiego czy rosyjskiego”. Takie stwierdzenia należy popierać dokumentami pisemnymi. Nie można także zgodzić się z twierdzeniem respondentów, na które kandydatka zwróciła uwagę (s. 49): „Respondenci podkreślają, że w Czechach działa aktywne pokolenie tłumaczy, absolwentów czeskich polonistyk, a przekłady są na bardzo wysokim poziomie [...]”. Tłumaczenia są różne, nie o wszystkich można powiedzieć, że są na bardzo wysokim poziomie, co wydaje się raczej oczywiste.

W kolejnym (dość krótkim) rozdziale, zatytułowanym *Wprowadzenie do teorii Pierre’a Bourdieu* (s. 75–86), autorka przejrzyście przedstawia główne aspekty teorii francuskiego socjologa Pierre’a Bourdieu, którą uznaje za jedną z najbardziej znanych współczesnych teorii w zakresie socjologii kultury i literatury. Cytuje również wybranych autorów, którzy w swoich

pracach opierają się na tej teorii. Przedstawia także podstawowe pojęcia tej teorii, takie jak: struktura pola literackiego, autonomia i heteronomia, ortodoksja i heterodoksja oraz pojęcie habitusu.

Następny rozdział pt. *Analiza pozycji pola* (s. 87–148), podzielony na liczne podrozdziały, należy do kluczowych partii pracy doktorskiej, autorka przedstawia w nim bowiem wyniki swoich analiz teoretycznych. Badania są zaprezentowane w 34 tabelach, wykresach i diagramach. Już pierwszy z odkrytych faktów zaskakuje (s. 89), pochodzi on z bazy UNESCO z września 2024 roku, według której w podanym roku na różne języki przetłumaczono 17 490 czeskich tytułów, a tylko 14 990 polskich tytułów. Interesujące jest również porównanie wyników liczby publikacji tłumaczonych w jednym roku z języka czeskiego na polski i z polskiego na czeski. Okazuje się, że w badanym okresie (2004–2019) średnio tłumaczono rocznie 88 polskich książek na czeski i tylko 37 czeskich książek na polski (s. 95–96). W dalszych częściach Maślanka omawia instytucjonalne wsparcie działalności tłumaczeniowej, prezentację literatury czeskiej w mediach, Internecie i na festiwalach literackich oraz jej udział w przyznawanych nagrodach literackich. Jako popularnych przedstawicieli średniego i młodszego pokolenia czeskich twórców literackich (s. 111) kandydatka przedstawiła Jáchyma Topola (ur. 1962) i Petřę Hůlovą (ur. 1979), jednak zarówno Topol, jak i Hůlová należą już raczej do pokolenia średniego.

W piątym rozdziale (oznaczonym nr 6) *Analiza pola* (149–202) na podstawie ustalonych metodologicznych procedur Anna Maślanka bada i analizuje wydawnictwa literatury czeskiej w Polsce. Pewnym przełomem w wydawaniu książek czeskich jest rok 2010, kiedy to zaczęły być aktywne mniejsze wydawnictwa, a z kolei duże, ugruntowane wydawnictwa przestały publikować przekłady literatury czeskiej (s. 150). Już na początku Maślanka przedstawia dane liczbowe dotyczące wydawców literatury czeskiej w Polsce w analizowanym okresie – wykres 21 przedstawia zestawienie najważniejszych wydawców pod względem liczby wydań, natomiast wykres 22 pod względem liczby nowych wydanych tytułów (s. 153). Na podstawie dalszych analiz według teorii Pierre’a Bourdieu stworzyła *Schemat pola literatury czeskiej wydawanej w Polsce* (s. 175), w którym uwzględniono wydawców literatury pięknej skierowanej do dorosłego odbiorcy. W rozdziale tym kandydatka poświęca uwagę tłumaczom i redaktorom literatury czeskiej w Polsce – od uznanych erudycyjnych tłumaczy starszego pokolenia po przedstawicieli najmłodszej generacji. Do tego dołącza dwa schematy, na których przedstawia najbardziej aktywnych tłumaczy literatury czeskiej w Polsce w analizowanym okresie (s. 180, 181). Do tych schematów dołącza wykres *Ukazanie zmiany pokoleniowej*

w grupie tłumaczy literatury czeskiej w Polsce (s. 182). Na końcu rozdziału przedstawia instytucje i osoby promujące literaturę czeską w Polsce.

Szósty rozdział nosi tytuł *Badanie habitusu* (s. 203–255), doktorantka przedstawia w nim trzeci etap analizy według teorii Bourdieu, koncentrując się na habitusie literackim. Autorka w tym starannie dopracowanym rozdziale szczegółowo analizuje dobór respondentów oraz ich habitus. Anna Maślanka odbyła między październikiem 2023 a lutym 2024 roku sześć wyjazdów badawczych (Warszawa, Wrocław, Katowice, Brno), podczas których nagrała wywiady z 14 wybranymi respondentami (czas trwania 60–120 minut). Do wywiadów wykorzystano wcześniej przygotowane pytania. Na podstawie tych nagrań autorka dokonała analizy następujących aspektów: geneza habitusu, habitus wydawców, habitus tłumaczy, habitus promotorów, kapitał społeczny i medialny, a także zjawiska i refleksje. Kandydatka np. konstatuje, że chociaż w ostatniej dekadzie pojawiły się nowe wydawnictwa i nowi tłumacze literatury czeskiej, „Z wypowiedzi respondentów wynika jednak, że w odróżnieniu od tłumaczy, nastawionych wciąż na odkrywanie nowych literackich zjawisk, w ostatnim czasie wydawcy przyjmują bardziej zachowawcze pozycje, pozostając przy sprawdzonych nazwiskach i coraz większy nacisk kładąc na potencjał komercyjny wydawanych tytułów” (s. 253). Wśród wielu wniosków autorka zwraca uwagę, że stereotypy dotyczące literatury czeskiej są stosunkowo głęboko zakorzenione, co muszą brać pod uwagę zarówno wydawcy, jak i tłumacze w Polsce.

Przedostatni rozdział nosi tytuł *Parateksty polskich wydań literatury czeskiej i ich rola w kształtowaniu obrazu literatury czeskiej w Polsce* (256–271), z jednej strony na przykładzie tłumaczonych na polski książek Hrabala autorka wskazuje na spore niedostatki paratekstów w tych dziełach. Z drugiej strony zwraca uwagę na dzieła Josefa Škvoreckiego i Václava Havla w tłumaczeniu Andrzeja S. Jagodzińskiego, gdzie podkreśla bogactwo paratekstów (przypisy, wstęp, opisy na okładkach). W kolejnej części zajmuje się przyczynami, dla których informacji paratekstowych często dziś brakuje, w tym również brakiem erudycji naukowej niektórych młodych autorów. Jeśli chodzi o noty wydawnicze i biogramy, szczególnie chętnie eksponowani są Bohumil Hrabal i Jaroslav Hašek.

Ostatni rozdział *Nowy kanon literatury czeskiej w Polsce* (271–286) został opracowany m.in. na podstawie teoretycznych rozważań czeskich krytyków literackich. Jako reprezentatywne przykłady współczesnego czeskiego kanonu literackiego przedstawia rezultaty ankiety utworzonej przez stację radiową Vltava, z których wynika, że „trzy najlepsze czeskie dzieła prozatorskie minionego stulecia wybrane przez słuchaczy to *Inwazja jaszczurów* Karla Čapka, *Przygody dobrego wojaka Szwejka* Jaroslava Haška oraz *Žart* Milana Kundery”.

Jako kolejny przykład podaje kanon literacki po 1989 roku opublikowany przez czasopismo A2. Po szczegółowej analizie tego, co stanowi czeski kanon literacki w Polsce, wymienia nazwiska niektórych autorów, którzy są stałym elementem czeskiego kanonu, ale w Polsce się do niego nie zaliczają. Należą do nich prozaicy: Vladislav Vančura lub Ludvík Vaculík oraz przedstawiciele czeskiej poezji: Jiří Orten lub Ivan Blatný.

Prezentowana rozprawa doktorska mgr Anny Maślanki to udana i sumiennie opracowana synteza, która daje nam kompleksowy przegląd literatury czeskiej wydawanej w Polsce przez ponad trzydzieści lat po 1989 roku. Autorka podjęła się trudnego tematu i w każdym rozdziale skrupulatnie analizuje wybrany problem, odwołując się do teorii pola literackiego.

Rozprawa doktorska jest logicznie podzielona na podstawowe rozdziały oraz liczne podrozdziały. Starannie opracowany został aparat przypisów oraz poszczególne zestawienia źródeł i literatury. Pracę urozmaicają kolorowe fotografie pisarzy oraz książek, jednak chcielibyśmy zwrócić uwagę na stronę 46, gdzie przy ilustracji nr 6 nie podano nazwiska ukazanego na niej pisarza (chodzi o Jaroslava Rudiša), widnieje jedynie opis: *Rys. 6. Źródło: fot. Rafał Komorowski.*

Pod względem metodologicznym jest to z pewnością pionierska praca na w przedmiotowym zagadnieniu, w której autorka, opierając się na zastosowanej metodzie, przedstawia dotychczas nieznanne fakty dotyczące wydawania literatury czeskiej w Polsce w badanym okresie. Kandydatka wykazała również solidną znajomość dotychczasowej literatury fachowej oraz niezbędną orientację w wydawanych tytułach (zarówno czeskiej literatury publikowanej w Polsce, jak i polskiej literatury w Czechach). Anna Maślanka bardzo starannie opracowała wykresy i schematy, a język pracy jest bardzo jasny i potoczny. Tekst w poszczególnych rozdziałach jest dobrze zrównoważony. Być może w niektórych częściach mogłaby dodać więcej kryteriów oceny.

Autorka swoją pracę zatytułowała *Literatura czeska wydawana w Polsce w latach 1993–2019*, być może w ewentualnym wydaniu książkowym warto byłoby doprecyzować, że chodzi o literaturę piękną. Porównując ją z przekładami dzieł polskich autorów, kandydatka odwołuje się do okresu międzywojennego, kiedy zainteresowanie książką polską było znacznie większe niż dziś. Warto byłoby jednak przynajmniej krótko wspomnieć o literaturze po 1945 roku, a konkretnie np. o okresie tzw. normalizacji (1969–1989), kiedy ukazywało się wiele przekładów polskich autorów. Jedynie jako przykład możemy podać dwa nazwiska polskich autorów, w tym Zenona Kosidowskiego, autora licznych prac popularnonaukowych. Na przykład jego *Příběhy Mrtvého moře* (oryginał *Opowieści biblijne*, przełożył Josef Vlášek)

opublikowało w Pradze wydawnictwo Práce w 1979 roku w nakładzie 50 000 egzemplarzy. Drugie wydanie tej książki z 1988 roku miało już nakład dwukrotnie większy – 100 000 egzemplarzy, co jest z dzisiejszą sytuacją co najmniej nieporównywalne. Fakt, że przesłanie książki wpisywało się w oficjalny nurt polityczny.

W Czechach bardzo popularne były także książki podróżnicze Ryszarda Kapuścińskiego. Jako przykład podajemy książkę *Na dvoře krále králů* (oryginał *Cesarz*, przełożyła Pavla Provazníková), która została wydana w Pradze przez wydawnictwo Panorama w 1980 roku w nakładzie 25 000 egzemplarzy. Druga jego wybrana książka *Na dvoře šáha šáhů* (oryginał *Szachinszach*, przełożyła Pavla Provazníková) ukazała się w Pradze (wydawnictwo Panorama) w 1981 roku w nakładzie 23 000 egzemplarzy. To są dane liczbowe, które świadczą o dużym zainteresowaniu literaturą polską w Czechosłowacji przed 1989 rokiem. Podobnie było także w przypadku klasyki polskiej literatury.

Powyższe uwagi i zalecenia redakcyjne nie mają zasadniczego wpływu na całościową ocenę pracy. Rozprawa doktorska przyniosła bowiem wiele nowych, oryginalnych ustaleń i konkluzji, nie tylko dotyczących recepcji literatury czeskiej w Polsce w ostatnich 30 latach, ale także w szerszym kontekście czesko-polskich kontaktów kulturalnych. Jest ona również nowatorska pod względem metodologicznym. Prezentowana synteza spełnia zatem wszystkie warunki, jakie stawia się tego rodzaju opracowaniom i zasługuje na wysoką ocenę. W związku z powyższym wnioskuję, aby rozprawę doktorską mgr Anny Maślanki dopuścić do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

████████████████████
████████████████████

prof. PhDr. Petr Kaleta, Ph.D.

Liberec, 27 lutego 2025 roku

Pytanie: Którego czeskiego autora (lub dwóch – trzech) Pani szczególnie preferuje i poleca kolegom (lub czytelnikom) jako najciekawszego i dlaczego?